

KUR'ÂN TEFSİRİNDE YENİ BİR METOD

Emin el-Hulî, çev. Mevlüt Güngör, İstanbul 1995, 112 s.

*Hüseyin AKYÜZOĞLU**

Mevlüt Güngör, Emin el-Hûlî'nin Dairetü'l-Mearifî'l-İslamiyye'de neşredilen “Müellif: Emin el-Hûlî, Tercüme: Doç. Dr. Mevlüt Güngör, 112 Sayfa, Bayrak Matbaası, İstanbul, 1995 kitabının ‘Tefsir’” maddesini ve daha sonra müellifin “Menahicü Tecdidin fî'n-Nahvi ve'l-Belağati ve't-Tefsiri ve'l-Edeb” adlı eserinin “Tefsir” bölümü olarak yayınlanan kısmını “Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metod” ismiyle tercüme etmiştir.

Eser mütercimmin önsözüyle başlamakta, Emin el-Hûlî'nin hayatı ve eserleri hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra tercümeye geçilmektedir. Kitap, Tefsirin lügat ve ıstılah tarifi, Tefsirin doğuşu, Tefsirin tarihî seyri, Tefsir ekolleri, İlmî tefsir, Tefsir akımları, Tefsirde takip edilen usûl, Bugün tefsir nasıl yapılmalı başlıkları altında sekiz ana bölümden meydana gelmektedir. Kısa bir netice, kaynaklar, indeks ve içindekiler bölümüyle sona ermektedir.

Mevlüt Güngör Bey'in yazdığı önsözde, Kur'an'ın anlaşılmasının ve hazmedilmesinin önemine işaret edilmekte özellikle günümüzde Kur'an'a ilginin arttığı hatırlatılarak Kur'an hakkında yapılan çalışmaların bu ilgiye paralel olarak çoğaldığı belirtilmektedir. Emin el-Hûlî'nin bu eserde Kur'an tefsiriyle meşgul olanlara “Edebî Tefsir Metodu” diye isimlendirilen yeni bir tefsir metodu önerdiği, bu metodun üzerinde durulup araştırılması gereken bir metot olduğuna dikkat çekilmektedir.

* Araştırma Görevlisi Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Arapça neşredilen bir İslam Ansiklopedisine Tefsir maddesi olarak yazılan bu eserin müellifi hakkında komisyonun düştüğü not Emin el-Hûlî'nin ilmî şahsiyeti hakkında bize ışık tuttuğu vurgulanmaktadır: “İlmî tespit ve yorum bakımından konunun tam hakkını verebilmek için bu maddeyi Prof. Emin el-Hûlî'nin yazmasını uygun bulduk.”

Burada Emin el-Hûlî'nin önerdiği ve esaslarını koyduğu bu metoda dayalı arzu ettiği çapta bir tefsir çalışması ortaya koyamadığı fakat eşi Prof. Aîşe Abdurrahman Bintü's-Şati'in, beyinin metodu üzere halen eserler vermeye devam ettiği zikredilmektedir.

Mevlüt Güngör Bey tercüme ettiği bu eseri şu şekilde değerlendirmektedir: “Bu çalışmasında yazar, bir ansiklopedi maddesinin yazımında alışılmışın dışında bir üslupla konuya yaklaşmıştır. O, önce, Tefsirin bir tarifini yaptıktan sonra eleştirici bir üslupla tefsir tarihinin kısa bir özetini vermiş; bu arada tefsirin çeşitli kollara ayrılması ve özellikle ilmî tefsir metodu üzerinde durmuş ve mahzurlarını belirtmiştir. Daha sonra da: “Günümüzde tefsir nasıl yapılmalı?” diye bir başlık atarak uzun uzadıya bunun izahına girişmiştir. En sonunda da tefsirin Psikoloji ve Sosyoloji ilimleriyle ilgisini ortaya koymuştur.”

Bu önsözün ardından Emin el-Hûlî'nin hayatı (1895-1966) kısaca anlatılarak belli başlı bazı eserleri sadece isimleriyle zikredilmiştir. Daha sonra kitabın esas bölümlerine geçilmiştir.

A- Tefsirin Tarifi (s. 13–15)

Bu başlık altında tefsirin lügat ve ıstılah manaları verilmiştir. Burada müellif tefsirin ıstılahî tarifindeki bazı zorlamaları tenkit ederek Kıraat, Lügat, Sarf, Nahiv ve Beyan gibi bazı ilimlerin Tefsirin tarifi içine sokulmasının hata olduğunu söylemiştir.

Emin el-Hûlî'nin, Tefsirin “Kur'an'da kastedilen manaların ortaya çıkarılması için tedvin edilen şer'î bir ilimdir.” şeklindeki tarifini benimsediğini görüyoruz.

B-Tefsirin Doğuşu (s.16–28)

Bu başlık altında önsözde de belirtildiği üzere eleştireci bir üslupla tefsir tarihinin bir özeti verilmiştir.

İlk olarak İbn Haldun'un Kur'an'ın Arap Dili ve Belağatıyla indirilmesi sebebiyle Arapların hepsi onu anlıyor, kelime ve terkiplerindeki manalarını biliyorlardı şeklindeki görüşünü, İbn Kuteybe'nin, Araplar hakkında "Kur'an'dakilerin hepsini anlamakta aynı seviyede değillerdi. Bu hususta bazısı bazısından üstündü." sözleriyle tenkit ederek başlıyor.

İlk etapta tefsirin sadece Kur'an ayetlerinin tefsiri hakkında, tevkîfî olarak nakledilenler ve Peygamberden (sav) rivayet edilen Rivayet tefsiri veya Eser tefsiri şeklinde ortaya çıktığını, Tefsir ilminin ilk vazısı olarak -tedvin eden değil de- toplayan anlamında Medine imamı Malik b. Enes'in kabul edildiğini ileri sürmektedir.

Bu noktadan hareketle, Tefsirin doğuşu itibarıyla Hadisin tedvin tarihiyle birleştiği vurgulanarak, Hadis kitaplarında mesela Buhari'de Kur'an tefsiri ve Kur'an'ın faziletleri bölümünün kitabın sekizde birini teşkil ettiği, bu itibarla tefsirin ilk etaptaki ravi ve muhaddislerle ilişkisi bakımından Hadisin bir kolu olarak görüldüğü fakat daha sonra müstakil ve bağımsız bir ilim haline geldiği anlatılmaktadır.

Emin el-Hûlî, İmam Şafi'ye nisbet edilen "Tefsirde İbn Abbas'tan ancak yüz kadar hadis sabit olmuştur." sözü sebebiyle Firuzabadi'nin topladığı kitabın İbn Abbas'a nispet edilmesinin şüpheli olduğunu ileri sürmektedir.

Burada müellif Dahhak, Atiyye b. Said el-Avfi, es-Süddi, el-Kelbi, Mukatıl b. Süleyman, Abdülmelik b. Abdülaziz b. Cüreyc gibi müfessirler hakkında eleştirilerini serdettikten sonra "Görüldüğü gibi, Tefsir sağlam ve güvenilir temeller üzerinde durmamaktadır. Yukarıda örneklerini okuduğumuz eski hadis tenkitçilerinin ilk asırlardan beri yapmış oldukları tenkitler bunu açık bir şekilde göstermektedir." der.

Bu bölümde ayrıca israiliyat ve tefsire girişi üzerinde durularak İbn Haldun'un zikrettiği, Araplar arasında bedeviliğin ve okuma yazma bilmezliğin yaygın oluşu, kendilerinin kâinatın kuruluş sebebi, yaratılışın başlangıcı ve varoluşun sırları gibi insanlığın ilgisini çeken konuları bilmeye olan düşkünlükleri, ayrıca bu gibi nakillerin ahkâmla ilgili olmamaları sebebiyle mü-

fesirlerin bunların sıhhatlerini araştırmaya önem vermemeleri ve bu haberleri Tevrat ehlinin avam tabakasından almaları şeklinde özetlenebilecek sebeplerin israiliyatın tefsire girmesinde etkili olduğu vurgulanmıştır.

Emin el-Hûlî bu bağlamda bu rivayetlerin nasıl terk edilebileceği veya tefsirlerinden nasıl korunulabileceğinin açıklanmasını lüzumlu görür. Ezher ileri gelenlerinin Tefsir kitaplarının bu nevi israiliyattan tamamen arındırılması gerektiği fikrine katılmaz ve şöyle bir öneri getirir: “Tefsir kitaplarında birikmiş olan bu rivayetlerin, Hadis tenkitçilerinin rivayetlerin tenkidinde kullandıkları, metin ve sened tenkidi kaidelerinin ışığı altında sıkı bir şekilde eleştirden geçirilmesi.”

Ayrıca bu rivayetlerin toplanarak, asıllarına irca edilip araştırılmak suretiyle ana kaynaklarını ortaya koymanın ve böylece, dinler arası etkileşim yollarını ve ilişki yerlerini göstermenin de önemine işaret eder.

Nakli tefsir gelişimine devam ederken zamanla akli yönü nakli yönüne ağır basan tefsirlerin ortaya çıktığını belirtir ve doğuda İbn Cerir et-Taberi, batıda İbn Atiyye ve Mısır’da Celaleddin es-Suyuti ve Tefsirlerine işarete bulunarak bu konuyu bitirmektedir.

C-Tefsirin Tarihi Seyri (s. 29–36)

Müellif bu bölüme başlarken kendisinin bir tefsir tarihi yazmaya veya bu tarihin bir taslağını tespite girişmediğini bilakis Tefsir tarihindeki dönüm noktalarına toplu ve genel birtakım işaretlerde bulunmak istediğini belirtiyor.

Burada Mu’tezile imamı Amr b. Ubeyd’in, el-Hasan el-Basri’den alarak yazmış olduğu Kur’an tefsiriyle, Ebu’l-Hasan el-Eş’ari’nin Kitabu’l-Muhtezan adlı eserine, İmam Cüveyni ve İmam Kuşeyri’nin Tefsir kitaplarına; dil ve edebiyatla uğraşan Ebu Talib el-Mufaddal b. Seleme el-Kufi’nin Meani’l-Kur’an’ına; İbnu’l-Enbari’nin Müşkilü’l-Kur’an isimli eseriyle, Ebu Hilal el-Askeri’nin Kitabu’l-Mehasin fi Tefsiri’l-Kur’an adlı 5 ciltlik eserine işaret eder ve yer darlığı sebebiyle bunlarla iktifa ettiğini söyler.

Kur’an ilimlerini sevenlerin, dini fakültelerin ve devletin bu geniş tefsir kültürünü bir araya getirmeleri en azından bir kopyasını toplamalarını şeklindeki temennisini dile getirir.

Kur'an'ın müslümanların yaşamlarındaki yüksek yeri sebebiyle günlük hayattaki gelişmelerin Tefsir kitaplarına yansıdığını zikrederek, bu noktada daha ilk asırlardan beri iki zıt gurubun mevcudiyetine işaret eder: Bunlardan ilki Kur'an hakkında söz söylemekten çekinen kimselerdir. İkinci gurup ise Kur'an hakkında herkesin söz söyleyebileceğini caiz gören guruptur.

İşte bu görüşlerin zamanla tedrici bir şekilde gelişmesi neticesinde yavaş yavaş nakli tefsirle akli tefsir anlayışı birbirine karışmaya başlamıştır.

D- Tefsir Ekolleri (s. 37–40)

Bu bölümde nakli ve akli tefsirin birbirinden müstağni kalamayacaklarına işaret edilerek önceleri dil ile ilgili ilimlerin tefsiri yönlendirdikleri, günlük hayattaki siyasi ve diğer bütün maksatların ve saplantıların da bu yönlendirmeye iştirak etmiş oldukları vurgulanmıştır.

Goldziher'in "Tefsir Akımları" isimli eserinde rivayet, itikadi, tasavvufi, şia, modern islami tefsir ekollerinden bahsederek ana ekollere işaret ettiği bunlardan başka lugavi, nahvi, edebi, fıkhi, tarihi tefsir gibi daha pek çok tefsir akımı olduğu ve bunların zikri geçen ana ekollerin altına konulmasının kolay olmayacağı belirtilmektedir.

E- İlmi Tefsir (s. 41–56)

Bu bölümde ilmi tefsir ve mahzurları üzerinde durulmuştur. Emin el-Hûlî ilmi tefsiri, Kur'an metninde, ilmi ıstılahları hakim kılan ve felsefi görüşleri, ondan çıkarmaya çalışan bir tefsirdir şeklinde tarif eder.

Bu görüşü yaşadığı asırda en geniş bir şekilde açıklayan kişinin Gazali olduğu tespitini yaparak, onun İhya'da söylediği "Ve şüphesiz Kur'an bütün ilimlerin özüne işaret eder" sözünü nakleder, Cevahiru'l-Kur'an isimli eserinde ise bu görüşünü detaylı bir şekilde açıkladığını belirtir.

Bu nevi tefsirin önceleri Razi'nin yaptığı gibi tefsirlerin içinde görüldüğüne, daha sonraları ise Kur'an'dan muhtelif ilimlerin çıkarılması ve bazı muayyen ayetlerin araştırılması hususunda müstakil eserlerin ortaya çıktığına işaret edilmektedir.

Müellif, bu konuda yazılan kitaplara işaret ettikten sonra Şatibi'nin ilmi tefsiri reddine değinir. Burada Şatibi'nin "Şeriat, Arapların bildikleri bütün

ilimlere temas edip, onların yabancı oldukları bilgilerden söz etmemektedir.” dediğini kaydeder ve onun ilmi tefsir taraftarlarının delillerini ele alarak verdiği cevapları serdeder. Emin el-Hûlî Şatıbi'nin bu açıklamalarına üç madde daha ilave ederek ilmi tefsiri reddine devam eder.

1- Lügat Açısından: Kelimelerin hayatı ve anlamlarında meydana gelen değişikliklerin, Kur'an kelimelerinin anlaşılması konusunda Kur'an'la aramıza çok büyük engeller koyduğunu söyler.

2- Edebiyat ve Belağat Açısından: Bu maddede belağatı: “İçinde bulunan duruma uygun söz söylemektir” şeklinde tarif eder ve “Böyle olunca, sormak gerekiyor, acaba Kur'an, o devirdeki muhataplarına, sonradan zikredilen bütün bu manalar murad edilerek, bu kadar geniş ilmi tefsir anlayışıyla yöneltilen bir söz müydü?” şeklinde bir soru tevcih eder.

3- Dini ve İtikadi Açısından: Emin el-Hûlî burada muhataba bazı sorular yönelterek meseleyi açıklamakta ilmi tefsirin Kur'an'ın asıl fonksiyonuyla çeliştiği zikredilerek “Kur'an insanların akıllarına, kainatın sırları ve varlıklardaki ilmi gerçeklerle uğraşan ilim adamlarına hitap eden bir kitap mıdır?! denerek bir soru sorulmaktadır.

İlimlerin kısa veya uzun zaman sonra değişen esaslar ihtiva ettiğine dikkat çekilerek, bir din kitabının ise insanların hayatlarının bu yönüyle ilgilenmeyeceğine ve bu gibi konuları açıklamayı üzerine almasının doğru olmayacağına işaret edilir.

Bu maddenin sonunda “Eğer böyle bir tefsir mutlaka yapacaklarsa, daha önce de geçtiği gibi Kur'an'da ilmi bir hakikate -ikisi arasında bir uyuma sağlanması mümkün olmaksızın- ters düşen açık bir nassın olmadığını tesbit etmeleri kendileri için yeterli olmalıdır.” demektedir.

F- Tefsir Akımları (s. 57-63)

Bu bölümde yazar sadece tefsirde etkisi açıkça görünen bir gerçeğe işaret edeceğiz diyor ve ekliyor: “Herhangi bir nassı tefsir eden şahıs -bilhassa edebi metinlerde- o nassa yaptığı tefsir ve onu metne yeni bir renk verir... O, her halükarda kendi benliğinden metne bir şeyler katar ve o metinden ancak kendi fikri ve akli gücü nisbetinde bir şeyler çıkarabilir... Mesela bir nahiv

alimi i'rab ilminin esasları yönünden Kur'an'a bakar, o esasları, onun manalarını anlamakta esas ittihaz eder ve ayetlerin delaletlerinin tesbitinde onların hakemliğine başvurur... İşte bu şekilde, muhtelif renkte tefsir akımları ortaya çıkmış ve müfessirlerinin kültürleri adedince çeşitli tefsirler telif edilmiştir.”

Bu konuda Ebu'l-Hasen el-Eş'ari, Razi, Zemaşeri gibi müfessirleri misal olarak gösterir. M. Abduh'un, tefsirde, bu çeşitli akımların birinin tesirinde kalmanın bir çok kimseyi bu ilahi kitabı asıl hedefinden saptırarak onun gerçek manasını unutmalarına sebep olan bir çok yollara sürükleyeceği şeklindeki görüşüne de yer verir.

G- Tefsirde Takip Edilen Usul (s. 64-65)

Bu başlık altında Kur'an Tefsirinin daha ilk asırlardan itibaren surelerin tertibi üzerine yapıldığı, müfessirlerin tercih ettikleri akımlara göre ayetlerde lüzumlu gördükleri şeyleri açıkladıklarına işaret edilmektedir.

H- Bugün Tefsir Nasıl Yapılmalı (s. 67-94)

Bu bölüm başlıca beş ana maddede incelenmiştir.

1- Kur'an Arapçanın En Büyük Kitabıdır:

Emin el-Hûlî Kur'an için öncelikli bir hedef ve uzun boyutlu bir gaye tespit etmekte, bunu da Kur'an'a, onun Arapça'nın en büyük kitabı oluşu ve Arapçadaki büyük edebi tesiri yönünden bakmak olacağı şeklinde özetlemektedir.

O bu konuda şöyle der: “...Bundan sonra bir Arap, hıristiyan, putperest, tabiatçı, dehri, dinsiz veya tevhide inanan bir müslüman olsun, o Araplığı ile, bu kitabın Arapçadaki değerini, dildeki yerini mutlaka bilecektir... Arapça'yı kendi dilleri edinip, onu edebi hayatlarının unsurlarından biri haline getirmiş milletler için de bu böyledir.”

Ona göre, Kur'an, araştırmacı onun dindeki yerini kabul etsin veya etmesin, en mukaddes bir Arap edebi sanat eseridir.

Bu konuyu şu şekilde bitirir: “Hülasa, bugün tefsir -benim anlayışıma göre- programı doğru, bütün yönleri eksiksiz ve planlaması uyumlu bir edebi

araştırma ve inceleme demektir. Ve bugün Tefsirin asıl hedefi sadece ve sadece edebi olmalıdır. Bunun ötesinde herhangi bir maksat ve değerlendirmeden asla etkilenmemelidir. Çünkü, bundan başka arzu edilen her türlü hedefin gerçekleşmesi, önce buna bağlıdır... İşte bizim bugün Tefsire bakışımız ve ondan kastımız da budur.”

2- Kur'an Tertibinin Tefsirdeki Rolü:

Bu bölümde Kur'an'ın tertib hususiyeti anlatıldıktan sonra, bu tertip özelliğinin Kur'an'ın Tefsirinde bir konunun derinlemesine anlaşılması hususunda gerekli olan malumatı veremediği ifade edilerek, tefsirde başka bir tertibin esas alınması teklif edilmiş ve şöyle denilmiştir: “Bütün bunlar, Kur'an'ın konu konu tefsir edilmesini açık bir şekilde zorunlu kılmaktadır. Bunun için, ayetler taranarak ciddi bir şekilde gözden geçirilip aynı mevzuda olanlar bir araya getirilecek, iniş sıraları, birbirleriyle olan münasebetleri, karşılıklı ilişkileri tespit edilecek; sonra da, bütün bunlar toplu olarak tekrar gözden geçirilerek, ayetlerin anlaşılmasına ve tefsirine girişilecektir. İşte bu şekilde yapılan bir tefsir, manaya varmak için daha doğru bir yol ve onun tespiti için daha sağlam bir usuldür...”

3- Tefsirde Edebi Metod:

Emin el-Hûlî burada kendisinin benimseyip savunduğu yeni bir tefsir metodu olan “Edebi Tefsir Metodunu” kısaca özetlemektedir. Bu edebi tefsirin parça parça değil, konu konu olması gerektiğini belirtir.

Daha sonra bu tür bir tefsirde takip edilecek yolun iki safhalı bir araştırma gerektirdiğini vurgular:

a- Kur'an etrafında yapılacak araştırma:

Bu araştırma da kendi içinde ikiye ayrılır:

a₁- Kur'an'a yakın özel araştırma:

Bu safhada, Kur'an gibi Yüce bir kitap etrafında mutlaka bilinmesi gereken hususlar araştırılır. Kur'an'ın toplanması, Kıraat ve kısaca Ulumu'l-Kur'an olarak isimlendirebileceğimiz genel bilgilerin bilinmesinin Kur'an'ın doğru bir edebi anlayışla anlaşılabilmesi için son derece önemli olduğu vurgulanmıştır.

a₂- Kur'an'a uzak genel araştırma:

Bu Kur'an'ın ortaya çıktığı maddi ve manevi çevre ile ilgili araştırmalardır. Zira Kur'an bu çevre içinde toplanmış, yazılmış, okunmuş, ezberlenmiş, ilk olarak bu çevrenin insanlarına hitabetmiş ve onlara içindeki prensipleri yerine getirerek kalkınmaları ve onu diğer dünya milletlerine de tebliğ etmeleri mesajını vermiştir. Kur'an'da geçen yer isimlerinin incelenmesinin de bu çerçevede içinde mütalaa edilmesi gerektiğine işaret edilmiştir.

b- Kur'an'ın içinde yapılacak araştırma:

Bu safha da ikiye ayrılmaktadır:

b₁- Kelimelerin incelenmesi:

Bu safhadaki araştırma kelimelerin incelenmesiyle başlar. Araştırmacının bu kelimelerin ilk olarak ortaya çıktıkları sırada ve onların ilk okuyucusu olan Rasulullah (sav) tarafından okunduğunda, onun etrafında bulunan kimselerin onlardan ne anladıklarını tespit etmeye dikkat etmesinin gerekliliği hatırlatılarak, bu hususta elimizdeki mevcut lügatlerin yetersizliği dile getirilmiş ve müfessirin bu konuda bizzat kendisinin bir araştırma yapmasının lüzumu vurgulanmıştır.

b₂- Terkiplerin incelenmesi:

Kelimelerin üzerinde durulduktan sonra bu safhada terkiplerin incelenmesine geçileceği, bu hususta nahiv, belağat vb. edebi ilimlerden istifade edilebileceği belirtilerek, bunların sadece yardımcı unsurlar olarak kullanılacağı, yoksa eskiden olduğu gibi tefsirden asıl gayenin nahiv ilmine hizmet etmek veya tefsiri bir nahiv kitabı haline getirmek olmadığına dikkat çekilmiştir.

4- Psikolojik Tefsir:

Emin el-Hûlî Belağatla Psikoloji arasındaki ilişki sebebiyle Kur'an'ın Psikolojik bir i'cazının olduğunun söylenebileceğini, bu bağlamda Kur'an için Psikolojik bir tefsire ihtiyaç duyulduğunu vurgulamıştır.

Kur'an'ın dini davetleri, itikadi münakaşaları, vicdan ve kalbleri terbiyesi, eski yerleşmiş inançların köklerini yıkmaya gibi hususlarda Kur'an'ın insan ruhunun ilimce bilinen esrarengiz hareketleriyle münasebeti sebebiyle, psikolojik olarak incelenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

5- Tefsir ve Sosyoloji İlimi:

Bu kısımda Emin el-Hûlî, M. Abduh'un, Kur'an'ı tefsir ederken ismini koymamış olsa bile Sosyoloji İlminin bilinmesini ve kullanılmasını isteyen ifadelerine yer vererek, yapılacak bu Sosyolojik tefsirin de yine edebi araştırmanın sağlam temelleri üzerine oturması gerektiğini hatırlatmaktadır.

Netice:

Emin el-Hûlî edebi tefsir metodunun önemine işaret ederek, engeller ne kadar çok olursa olsun gerçeğin bu olduğunu, yapılması gerekenin de bundan başka bir şey olmadığını, bu küçük çalışmanın çok kısa bir özet ve çeşitli fikirlere işaret edip geçen bir hülâsa olup gayesinin tefsirle meşgul olanlara araştırma ve incelemeleriyle ilgili geniş ufukları göstermek olarak ifade edilebileceğini belirterek çalışmasını bitirir.